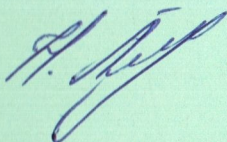

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

НІКОЛАЄВА Олена Іванівна

УДК 911.3:338.48:369.223.23 (477.74)

**РЕКРЕАЦІЙНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС
ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ**

11.00.02 – економічна та соціальна географія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор географічних наук, професор
Яворська Вікторія Володимирівна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
професор кафедри економічної та соціальної
географії і туризму

Офіційні опоненти: доктор географічних наук, професор
Любіцева Ольга Олександрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
завідувач кафедри країнознавства та туризму

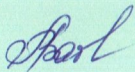
кандидат географічних наук, доцент
Кузишин Андрій Васильович,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
декан географічного факультету,
доцент кафедри географії України і туризму

Захист відбудеться «12» лютого 2018 р. о «15^{са}» годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.23 Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан
Свободи, 4, ауд. 2-49.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою:
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «04» вересня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат географічних наук,
доцент

Л. В. Ключко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. «Революція послуг», що відбулась в останню третину минулого століття, і бурхливий розвиток туризму спричинили підвищену увагу до рекреаційно-туристичної діяльності та її поглиблену теоретико-методологічну розробку. У наш час формується нова міждисциплінарна предметна область, яку називають «туризмом», «туризмознавством», «туризмологією», «рекреалогією». Вона фіксує появу нового наукового напрямку, орієнтованого на теоретико-методологічну та методичну розробку суспільного феномену рекреаційно-туристичної діяльності, що стрімко набуває глобальних масштабів і істотно змінює уклад життя значної частини населення. Рекреаційно-туристична діяльність пронизує та інтегрує всі сфери життєдіяльності і переважну більшість галузей господарства, і у її осмисленні приймають участь численні науки.

Рекреаційно-туристична діяльність стала важливою складовою національної економіки та багатьох регіональних господарських комплексів України. Разом з тим ще зберігаються помітні концептуально-понятійні розбіжності та неузгодженості щодо її предметного представлення. Рекреацію і туризм розглядають як потужний соціальний феномен, пов'язаний з «революцією послуг», як галузь економіки, що перебуває у стадії формування, як міжгалузевий господарський комплекс з дуже нечіткими границями, як вид діяльності – економічний та позаекономічний, як різновид життєдіяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження безпосередньо пов'язана з науково-дослідними роботами, що виконуються в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова на кафедрі економічної та соціальної географії і туризму «Дослідження геоекономічного та геополітичного потенціалу Українського Причорномор'я. Планування території приморських регіонів» (№ державної реєстрації 0113U007416); «Комплексне дослідження ресурсного потенціалу рекреаційно-туристичного господарства Північно-Західного Причорномор'я» (№ державної реєстрації 0114U001556), а також з темою «Регіональна демографічна політика України в умовах сучасної політичної і економічної кризи» (№ державної реєстрації 0115U003199).

Мета роботи – суспільно-географічне дослідження рекреаційного господарського комплексу Одеської області. Відповідно до зазначеної мети були поставлені і вирішувалися такі **завдання**:

- обґрунтувати методологічні принципи дослідження рекреаційного господарства як сукупності специфічних видів діяльності, що формують міжгалузевий рекреаційний комплекс регіону;
- представити всі види рекреації як своєрідну сферу життєдіяльності населення регіону і розглядати її як рекреаційно-туристичну діяльність;
- показати участь всіх напрямів і форми рекреаційної діяльності: економічних – туризм, масовий організований відпочинок, екскурсійна справа, та позаекономічних – самодіяльний і невпорядкований відпочинок,

короткочасний відпочинок, побутова рекреація, у формуванні рекреаційно-туристичного господарства регіону;

- характеризувати рекреаційний потенціал регіону на засадах концепції дестинацій, яка представляє комплексну географічну оцінку природних умов і ресурсів території;

- розробити методичну схему дослідження територіальної організації рекреаційного господарства регіону; обґрунтувати таксономію складових територіальної організації рекреаційної діяльності, які б охоплювали всі різновиди відпочинку і туризму і зберігали переваги концепції географічних дестинацій щодо інтегрованої оцінки рекреаційних ресурсів;

- проаналізувати сучасний стан і пріоритетні напрямки розвитку рекреаційного господарства регіону як рекреаційного міжгалузевого комплексу.

Об'єкт дослідження – рекреаційне господарство регіону.

Предмет дослідження – розгляд рекреаційного господарства як міжгалузевого регіонального комплексу, передумов і чинників його формування, функціонування та територіальної організації (на матеріалах Одеської області).

Методологія і методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні положення суспільної географії в галузі рекреаційної географії, географії туризму, курортології, регіоналістики, вчення про природно-ресурсний потенціал, географічного краєзнавства та ін. При написанні дисертації були використанні теоретичні та практичні розробки вітчизняних і закордонних учених: М. Андріанова, О. Бейдика, І. Бережневої, М. Бутко, Ю. Веденіна, В. Величка, С. Дутчака, В. Євдокименка, І. Зоріна, В. Івануніка, О. Колотухи, М. Крачила, В. Коржика, П. Кузика, А. Кузишина, О. Любіцевої, М. Мальської, М. Мироненка, А. Мокляка, Л. Немець, Д. Ніколаєнка, В. Орлової, В. Преображенського, В. Руденка, Н. Сєрокурової, В. Смаль, І. Смаль, В. Стафійчука, І. Твердохлебова, О. Топчієва, Ван Циншена, О. Шаблія, І. Школи, В. Яворської, І. Яковенко.

У процесі дослідження регіону використовувались як загальнонаукові методи – аналіз і синтез, системний підхід, індукція та дедукція, так і конкретнонаукові методи – історико-географічний, порівняльно-географічний, картографічний, класифікації та типізації. Системний підхід (принципи виділення ієрархічних рівнів рекреаційно-туристичних систем і зв'язків між ними), кластерний аналіз (проведення групування рекреаційних зон за особливостями їх функцій), порівняльно-географічний метод (порівняння особливостей розвитку рекреаційного господарства Одеського регіону у рекреаційному потенціалі господарства України), класифікації та типізації (виділення форм територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності та виокремлення окремих типів в кожній із виділених форм), аналіз та синтез (проаналізовані складові явища та об'єкти рекреаційно-туристичного господарства Одеського регіону). При розробці геоінформаційних картосхем рекреаційних зон і дестинацій Одеського регіону застосовувалось програмне забезпечення ArcGIS версії 10.1.

Інформаційна база дослідження. При виконанні дисертаційного дослідження були використані статистичні дані та матеріали Державної служби статистики України, статистичні щорічники та інформаційні матеріали Головного управління статистики в Одеській області, Одеської обласної державної адміністрації, районних державних адміністрацій, матеріали Управління туризму, рекреації та курортів Одеської обласної адміністрації, матеріали «Програми розвитку туризму та курортів в Одеській області на 2017 – 2020 рр.», «Положення про управління туризму, рекреації та курортів Одеської обласної державної адміністрації» та нормативно-правові документи, літературні та картографічні джерела.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що

вперше:

- комплексно досліджена рекреаційна діяльність як регіональний рекреаційний міжгалузевий комплекс;
- обґрунтована методична схема дослідження територіальної організації рекреаційного господарства на рівні регіону;
- встановлені принципи і методи оцінки рекреаційного потенціалу регіону на засадах концепції географічних дестинацій;
- встановлені напрями пріоритетного розвитку рекреаційно-туристичної діяльності Одеського регіону як міжгалузевого комплексу;

удосконалено:

- класифікацію напрямів і форм рекреаційної діяльності;
- комплексну та інтегровану оцінку рекреаційного потенціалу регіону, яка б об'єднувала всі ресурсні складові рекреаційного господарства;

отримали подальший розвиток:

- характеристика об'єктів і форм територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності на засадах географічних дестинацій;
- аналіз та оцінка передумов і чинників для розвитку рекреаційного господарства регіону як рекреаційного міжгалузевого комплексу.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Результати, отримані в ході дисертаційного дослідження, можуть бути використані для розробки концепції розвитку рекреації та туризму Одеського регіону, створення привабливих програм інвестування рекреаційних комплексів різного функціонального призначення, розробки нових туристичних маршрутів та розширення існуючих. Теоретичні положення, конкретні методики, розробки та рекомендації дисертації можуть використовуватися в навчальному процесі геолого-географічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова при викладанні дисциплін: «Туристичні ресурси України», «Рекреалогія», «Історія туризму» тощо.

Окремі положення дисертаційного дослідження були впроваджені при виконанні науково-дослідної роботи «Дослідження гео економічного та геополітичного потенціалу Українського Причорномор'я. Планування території приморських регіонів» (довідка № 68/17 від 20.11.2017 р.). Окремі результати дисертаційного дослідження були використані при виконанні науково-дослідної роботи «Комплексне дослідження ресурсного потенціалу рекреаційно-

туристичного господарства Північно-Західного Причорномор'я» (довідка № 70/17 від 21.11.2017 р.). Також деякі результати дисертаційного дослідження були використані при виконанні науково-дослідної роботи «Регіональна демографічна політика України в умовах сучасної політичної та економічної кризи» (довідка № 71/17 від 23.11.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею, в якій висвітлені положення та розробки, що належать авторові роботи. При написанні дисертації автором особисто зібраний та опрацьований статистичний, картографічний, літературний матеріал, сформульовані концептуальні положення, методичні підходи та висновки. Використані наукові положення, запозичені в інших авторів, мають відповідні посилання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження були викладені у доповідях і представлені на міжнародних та всеукраїнських конференціях, семінарах та інших наукових заходах, опубліковані в їх матеріалах. Серед них матеріали: Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (м. Ізмаїл, 2015 р.); Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль, 2015 р.); VI Міжнародної науково-практичної конференції «Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення» (м. Херсон, 2015, 2017 рр.); Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку» (м. Умань, 2016 р.); Міжнародної наукової конференції «Від географії до географічного українознавства: еволюція освітньо-наукових ідей та пошуків (до 140-річчя започаткування географії у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича» (м. Чернівці, 2016 р.); XII З'їзду українського географічного товариства (м. Вінниця, 2016 р.); доповіді на щорічних конференціях професорсько-викладацького складу і наукових працівників Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; програма стажування в академічному товаристві Міхала Баладянського (Словаччина)» (Kosice – Bratislava, Slovakia, 2016).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 16 наукових праць загальним обсягом 10,5 д.а., у тому числі 5,1 д.а. належать особисто автору. З яких 4 статті у фахових виданнях (3,1 д.а.), рекомендованих МОН України, 4 статті в іноземних виданнях та виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз (загальним обсягом 4,90 д. а., у т. ч. 1,42 д. а. належать особисто автору), та 8 – у матеріалах і тезах конференцій та семінарів (загальним обсягом 7,60 д.а., у т. ч. 4.57 д. а. належать особисто автору). З наукових публікацій, які видані у співавторстві, використані лише ті положення, розробка яких належить особисто автору.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (161 найменування)

та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 187 сторінок, з них основного тексту – 161 сторінка. Робота містить 5 таблиць, 6 рисунків і картосхем, 4 додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «*Методологічні засади дослідження рекреаційно-туристичного господарства регіону*» дається загальна характеристика рекреаційно-туристичної діяльності. Зазначено, що найбільш складною методологічною проблемою лишається *структурування рекреації як виду діяльності*, встановлення її головних складових – типів, видів та ін., визначення різних напрямків рекреаційно-туристичного господарства. З одного боку, рекреаційна діяльність має тотальний характер і в той чи іншій спосіб доходить до кожної людини, кожної сім'ї, кожної соціальної групи, з другого – вона може бути настільки різноаспектною і різноплановою, що надзвичайно важко підлягає будь-якій систематиці.

Рекреаційна діяльність охоплює певні види життєдіяльності, пов'язані із туристичною, санаторно-курортною, лікувально-оздоровчою, спортивною метою. Кожен вид є певною мірою відокремленим і може бути організований незалежно від інших видів рекреаційної діяльності. Водночас через велику кількість спільних рис їх доцільно досліджувати як єдиний об'єкт економічної діяльності – *рекреаційну діяльність*.

У вітчизняній науці існує багато класифікацій рекреаційної, передусім туристичної, діяльності. Але, зважаючи на нечіткість критеріїв їх виділення (нерідко змішуючи ці критерії), такі класифікації не є загальними і однозначними. Це певною мірою можна пояснити і об'єктивними причинами: намагання відокремити всі види туризму є досить складним завданням через тісні взаємозв'язки між ними (наприклад, діловий туризм може поєднуватися з пізнавальним чи спортивним), і через виділення видів на основі різних ознак.

У рекреаційній географії та регіональній економіці рекреаційно-туристичну діяльність розглядають як *міжгалузовий комплекс*. З одного боку, рекреація і туризм зачіпають практично всі сектори і галузі господарства: промисловість, сільське господарство, транспорт та інфраструктурні галузі, соціальну сферу в цілому, сферу обслуговування, соціальну інфраструктуру, культуру, освіту, науку, управління. З другого – у складі господарського комплексу формуються напрямки економічної діяльності і галузі, безпосередньо пов'язані з рекреацією та туризмом, такі як масовий відпочинок населення – неорганізований і організований, і туризм. Існує також і потужна *сфера побутової рекреації населення*, яка на даний час ще не позначена як складова господарського комплексу і яка, тим не менш, потребує і дослідження, і планування, і управління. Географи традиційно називають рекреаційно-туристичне господарство країни чи регіону рекреаційним або ж рекреаційно-туристичним комплексом, підкреслюючи його міжгалузовий склад і характер.

За функціональною структурою рекреаційного комплексу регіону (рис.1) можливі різноманітні системні формалізації рекреаційно-туристичної діяльності – соціальні, діяльнісні, соціально-економічні. Зокрема поширена в

географії суб'єкт-об'єктна системна формалізація, за якою рекреанти і туристи складають суб'єкт системи, а вся інша туристична індустрія – її об'єкт. Припустимо також розглядати як об'єкт системи виробників рекреаційно-туристичних продуктів (турпродуктів) і товарів, а їх оточення, включаючи й самих туристів, як об'єкт такої системи ринку турпродуктів.

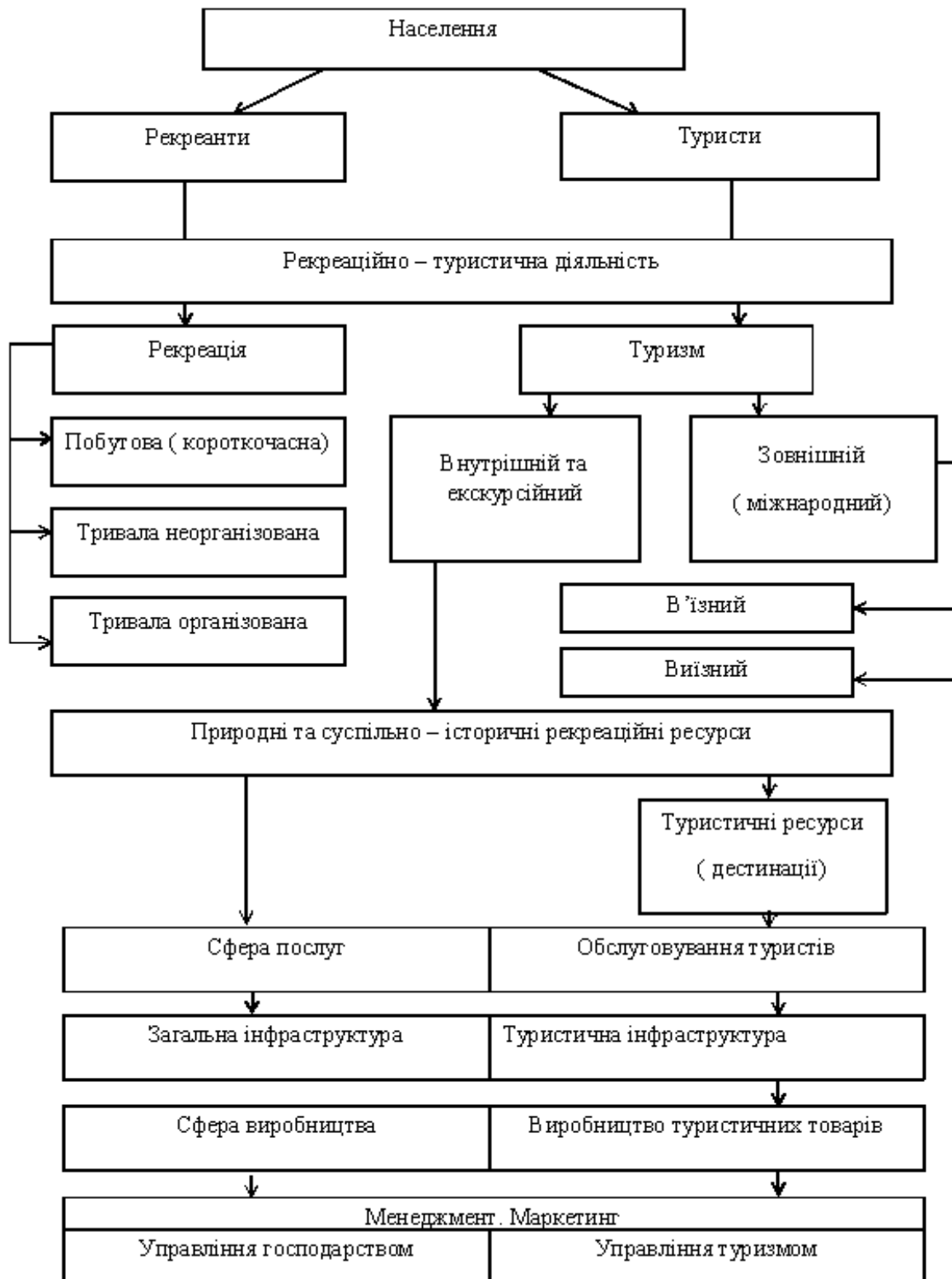

Рис. 1. Міжгалузевий рекреаційний комплекс

На особливу увагу заслуговує відносно нове поняття «*дестинації*», що являють собою узагальнену характеристику туристичних ресурсів, включаючи туристичні регіони, їхні природно-географічні особливості, об'єкти показу, туристичні маршрути, туристичну інфраструктуру та туристичну індустрію в цілому. Наведена схема функціональної структури рекреаційно-туристичного комплексу слугує тематичним орієнтиром для подальшого більш глибокого і змістовного дослідження рекреаційного господарства регіону, обґрунтування напрямків його подальшого зростання та розвитку.

У другому розділі **«Рекреаційний потенціал Одеського регіону»** проаналізовані природні умови і рекреаційні ресурси Одеського регіону.

Одеська область знаходиться серед регіонів-лідерів України за рекреаційним потенціалом. Головною особливістю території Одеської області є її приморське положення, широкий вихід до моря і положення на європейських і світових водних шляхах (вагомий чинник міжнародного туризму). Одещина має високий рекреаційний природно-ресурсний потенціал, зокрема, теплий клімат, морські пляжі, лікувальні грязі, джерела мінеральних вод, ропу лиманів та озер, унікальні природні комплекси, мальовничі краєвиди, мисливські та рибальські угіддя, акваторії лиманів, озер, моря, придатні для водного спорту та оздоровлення. Поєднання всіх цих факторів створює умови, надзвичайно сприятливі для організації відпочинку і розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

Своєрідність туристично-екскурсійного потенціалу області визначається численними пам'ятками різних часів (тут зосереджені пам'ятки епохи палеоліту і неоліту, античної культури, культури скіфів і сарматів, інших стародавніх народів) відомими історико-культурними заповідниками, архітектурними пам'ятками, пам'ятниками та музеями. Важливою складовою рекреаційного господарства є рекреаційна інфраструктура. Рівень забезпечення закладами цієї галузі в області недостатній для ефективного функціонування рекреації. Нерівномірне розміщення закладів, низький рівень їх сервісу негативно позначається на розвитку туризму в регіоні. Потребує вирішення питання використання під заклади туристичної інфраструктури архітектурних споруд з одночасним збереженням їх статусу. На сьогодні важливим є розширення асортименту туристичних послуг, поліпшення якості туристичного обслуговування.

У третьому розділі **«Територіальна організація рекреаційного господарства Одеської області»** розроблені методологічні засади і принципи систематики територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіону. Обґрунтовані загальні принципи дослідження територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіону з врахуванням специфіки всіх напрямків рекреаційно-туристичної діяльності:

- врахування накопиченого та сучасного досвіду;
- використання концепції територіальної організації суспільства як теоретико-методологічної основи суспільно-географічного дослідження рекреаційно-туристичної діяльності;

- функціональна систематика рекреаційно-туристичної діяльності повинна стати критерієм територіальної організації рекреаційного господарства регіону;

- таксони та об'єкти територіальної організації необхідно виділяти за комплексом ознак, головними серед яких повинні бути рекреаційні функції;

- комплексність полягає в пропорційному, збалансованому, узгодженому освоєнні максимально всіх складових рекреаційного потенціалу рекреації і туризму в регіоні;

- таксономія: таксони нижчих рівнів аналізуємо за їх місцем і роллю у формуванні регіонального рекреаційного міжгалузевого комплексу.

Виходячи з методологічних принципів та методичних схем, нами була розроблена систематика і таксономія територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіону (табл.1).

З огляду на зазначені методологічні засади систематика об'єктів і форм територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіону повинна органічно вписуватись у традиційні напрями аналізу територіальної організації регіону, його природного середовища, населення, штучного матеріального світу (інфраструктури), господарської та духовної діяльності.

Територіальна організація рекреаційно-туристичної діяльності регіону необхідно представляти як впорядковану, ієрархічну систему відповідно до сучасного розуміння багаторівневої організації життєдіяльності суспільства. У загальному розумінні слід розрізняти рівні територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіону від локального, мікро-, мезо-, до макрорегіонального рівня. Таксономія територіальної організації повинна враховувати посилення комплексності таксонів рекреаційно-туристичної діяльності із підвищенням їх рівнів, відповідним зростанням територіальних масштабів і збільшенням рекреаційних функцій. На практиці це означає, що на вищих рівнях – локальному, мікрорегіональному, територіальна організація рекреаційно-туристичної діяльності регіону представляють окремі рекреаційно-туристичні об'єкти та ділянки рекреації (осередки). На більш високих рівнях територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності – мезо- та макрорегіональному, об'єкти територіальної організації.

На вищому рівні територіальної організації регіону використаний традиційний підхід суспільної географії – рекреаційне районування: регіон поділений на рекреаційні райони (зони). Ми не користуємось традиційним поняттям «рекреаційний район», оскільки він співзвучний районам адміністративним. Ми поділяємо регіон на рекреаційні зони за комплексом природно-економічних умов території та її рекреаційно-туристичним потенціалом. У сучасному туризмознавстві такий підхід започаткований Н. Лейпером як «туристична дестинація» і надалі набув статусу «географічної дестинації». Сучасні визначення дестинації представляють її як найбільш повну і комплексну характеристику умов і ресурсів рекреаційної діяльності, а також характерним поєднанням напрямів форм рекреаційно-туристичної діяльності.

Форми територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності (ТО РТД) регіону

<i>Рівні територіальної організації</i>	<i>Функції</i>	<i>Головні ознаки</i>	<i>Одиниці і таксони РТД</i>
<i>регіональні: макро-</i>	- комплексне використання рекреаційного потенціалу регіону; - інвентаризація і кадастрова оцінка рекреаційного потенціалу; - формування міжгалузевого рекреаційного комплексу.	- наявність ландшафтних зон і відмін у природокористуванні та господарському використанні територій.	<i>рекреаційні зони:</i> * приміська * приморська * центрально-степова * лісостепова
<i>мезо-</i>	- масовий (неорганізований) відпочинок – короткочасний; - масова (неорганізована) рекреація – тривала (оздоровча рекреація); - тематичне (програмне) знайомство з туристично-рекреаційними об'єктами (пізнавальна рекреація) – (туристично-екскурсійні об'єкти); - оздоровчо-лікувальна організована (масова) рекреація; - оздоровчо-присадибна рекреація (дачна, садово-городна); - спортивно-оздоровча; - спортивно-розважальна ; - туризм (внутрішній, зовнішній).	- окремі рекреаційні ресурси, придатні для масового (неорганізованого) відпочинку (водні, лісові, плавні); - туристично-рекреаційні (рекреаційно-туристичні) об'єкти, включені до рекреаційно-туристичних маршрутів. - ділянки, що використовуються для масової (неорганізованої) тривалої рекреації (у літній час); - об'єкти природно-заповідного фонду, що використовуються для рекреаційно-туристичної діяльності (пізнавальна рекреація).	<i>територіальні – рекреаційні системи (мезорегіональні)</i> *курортно-рекреаційні райони
<i>мікро-</i>	- прогулянковий відпочинок (осередки рекреації); - купання (осередки рекреації); - знайомство з екскурсійними об'єктами (рекреаційні ділянки).	- ландшафтна (пейзажна) привабливість; - наявність певного рекреаційного ресурсу (водні об'єкти, плавні ліси); - окремі рекреаційні об'єкти (природні, історико-культурні, садово-паркові).	<i>мікрорегіональні територіальні – рекреаційні системи</i> *курортні міста; *екскурсійні міста; *центри історико-культурної спадщини; *природні рекреаційні осередки та об'єкти ПЗФ
<i>локальні</i>	- прогулянковий відпочинок; - знайомство з екскурсійними об'єктами.	- наявність певних рекреаційних ресурсів; - окремі рекреаційні об'єкти.	<i>локальні об'єкти РТД</i> *осередки неорганізованої рекреації (ставок, річка, ліс); *природні об'єкти, туристичні об'єкти

Головною ознакою (критерієм) виділення рекреаційних зон виступають рекреаційні функції – види рекреаційно-туристичної діяльності, характерні для даної території. Систематика рекреаційних функцій представлена далі.

Для систематики територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіону використана загальна методична схема, за якою рекреаційно-туристичні об'єкти і таксони регіону групуються за наступними ознаками:

- рівні територіальної організації життєдіяльності суспільства;
- рекреаційні функції, що їх виконують об'єкти і таксони рекреаційно-туристичної діяльності на різних рівнях;
- ознаки і критерії (головні ознаки), за якими можуть виділятися об'єкти і таксони рекреаційно-туристичної діяльності на різних рівнях організації рекреаційного господарства.
- рівні рекреаційно-туристичної діяльності, за організаційно-економічними формами, рекреаційною інфраструктурою.

Розроблена функціональна систематика, яка використана для виділення рекреаційних зон і подальшого аналізу складових територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіону:

- масовий (неорганізований) відпочинок – короткочасний;
- масова (неорганізована) рекреація – тривала (оздоровча рекреація);
- тематичне (програмне) знайомство з туристично-рекреаційними об'єктами (пізнавальна рекреація) – *(туристично-екскурсійні об'єкти)*;
- оздоровчо-лікувальна організована (масова) рекреація;
- оздоровчо-присадибна рекреація (дачна, садово-городна);
- спортивно-оздоровча;
- спортивно-розважальна.

У четвертому розділі **«Рекреаційні дестинації регіону»** виділені та охарактеризовані базові складові територіальної організації рекреаційного комплексу Одещини. З огляду на методологічні принципи визначення форм територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності, що викладені у розділі 3, та розроблену систематику таксонів територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіонального рівня, базовими складовими територіальної організації рекреаційного комплексу Одещини визначені рекреаційні зони: 1) Приміська рекреаційна зона; 2) Приморська рекреаційна зона; 3) Центральна-Степова рекреаційна зона; 4) Лісостепова рекреаційна зона (рис.2). Виділені рекреаційні зони характеризовані за наступною методичною схемою:

- територіально-адміністративний склад і межі рекреаційних зон;
- географічне положення та комплекс природно-географічних умов на рівні ландшафтних зон і підзон;
- рекреаційно-ресурсний потенціал території;
- комплекс соціально-економічних умов, у т. ч. розселення населення, рівень господарського освоєння території, головні види господарської діяльності, якість життя населення;
- рівень розвитку рекреаційної інфраструктури, центри рекреаційно-туристичної діяльності;

- головні види і форми рекреаційно-туристичної діяльності;
- проблеми рекреаційно-туристичної діяльності і рекомендації щодо її подальшого розвитку.

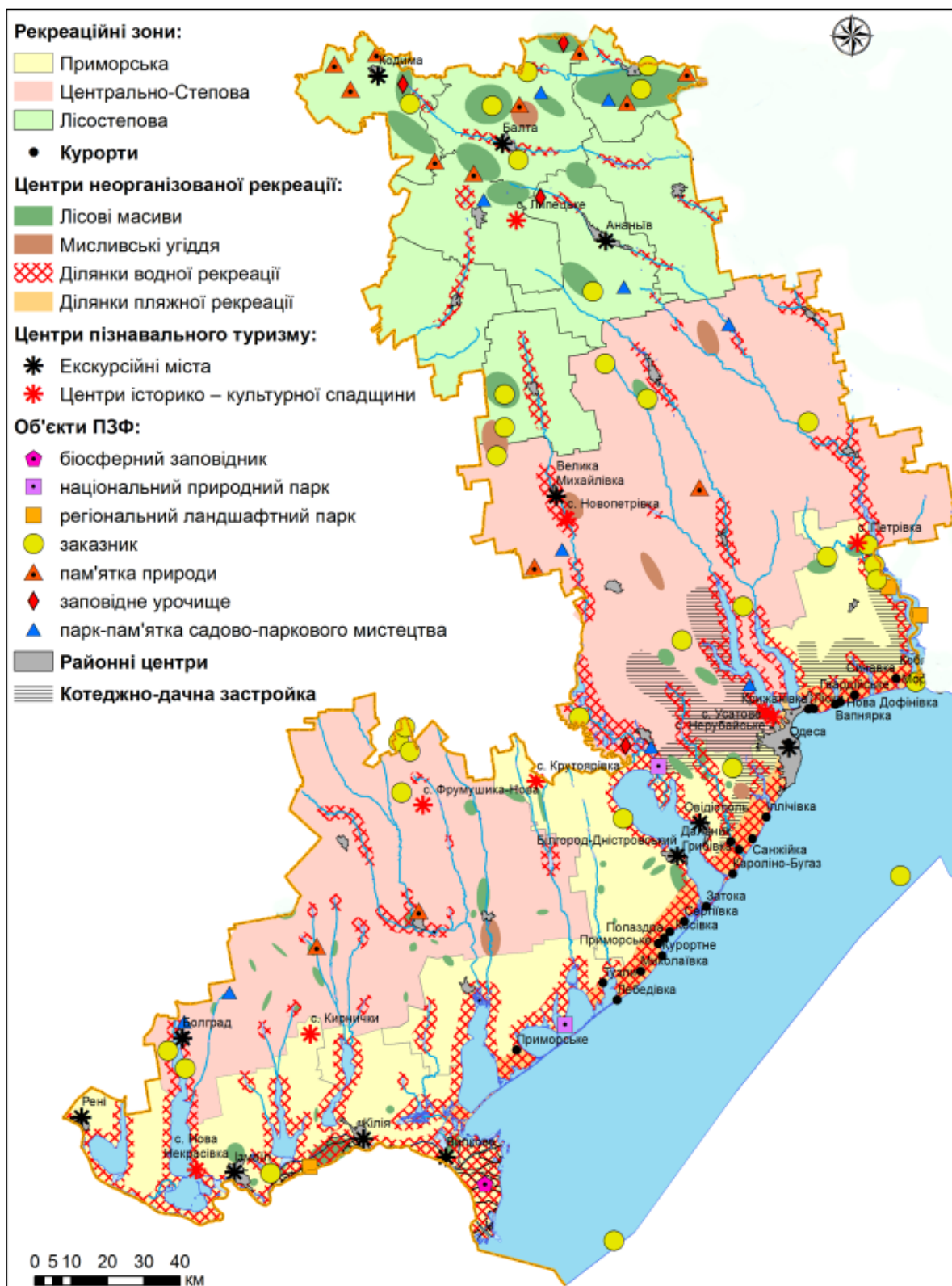

Рис. 2. Територіальна організація рекреаційного господарства

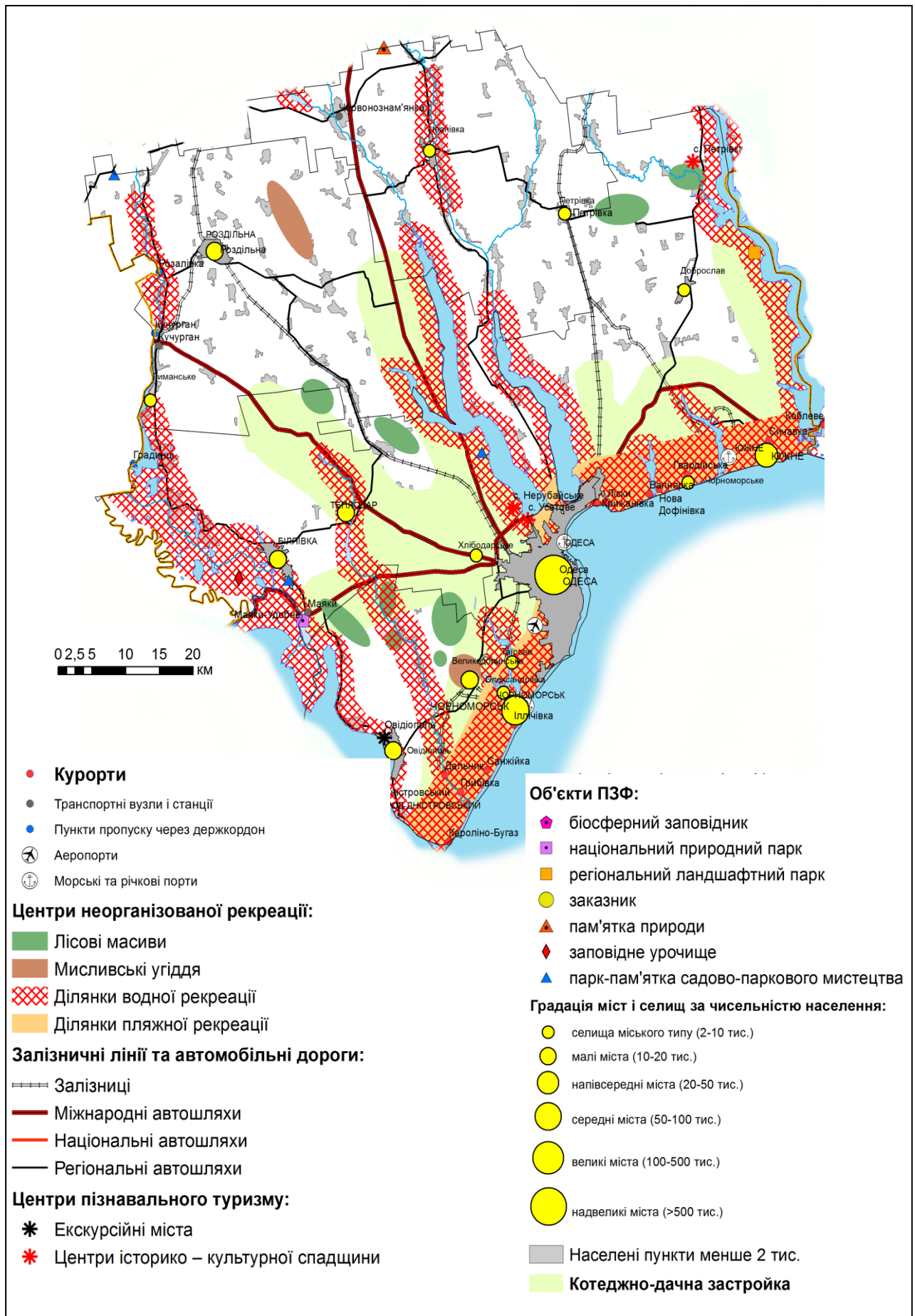

Рис.3. Приміська рекреаційна зона

Лісостепова і Центральнo-Степова рекреаційні зони встановлені за природно-географічними ознаками – ландшафтними зонами і підзонами, яким відповідає загальний характер розселення та господарського освоєння території, а також її своєрідний рекреаційний потенціал, характерні поєднання видів і форм рекреаційно-туристичної діяльності.

Особливу роль у рекреаційному господарстві регіону відіграє Приморська рекреаційна зона, в якій природно-географічна основа – південностепова ландшафтна підзона, поєднана з унікальним приморським географічним положенням території. У світовому природокористуванні морські та океанічні узбережжя розглядають як особливий і високоцінний природно-господарський ресурс, виділяють як унікальні ділянки – берегові зони, які мають величезну атрактивність для населення й господарства, з одного боку, і разом з тим мають високу екологічну вразливість – з другого. У багатьох країнах світу берегові зони мають спеціальні статуси і відповідні форми інтегрованого управління. В Україні така проблема була поставлена у 1995 році.

Одеська Приміська рекреаційна зона (рис. 3) зберігає всі природно-географічні особливості Приморської рекреаційної зони, зосереджує і концентрує соціально-економічні складові потужної міської агломерації. Приміська зона виділяється величезною концентрацією населення, виробничої та соціальної інфраструктури, численних видів господарської діяльності, забудови і розселення.

До традиційних видів і форм організованої рекреаційно-туристичної діяльності додається колосальний попит великої маси населення на неорганізовану й побутову рекреацію, на дачну садово-городню рекреаційну діяльність, також спостерігається підвищений попит на туризм та екскурсійну діяльність. Для Приміської рекреаційної зони характерна напружена і подекуди кризова соціально-екологічна ситуація. Адміністративно територіальні межі Приміської зони Одеси лишаються не визначеними. У вітчизняному містобудуванні на відміну від світового ще не мають адміністративного статусу урбанізовані ареали – осередки приміського розселення.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

За результатами дослідження рекреаційного господарського комплексу Одеського регіону можна зробити наступні висновки:

1. У розробленні рекреаційно-туристичної діяльності переважають методологічні і методичні підходи дослідження туризму. Рекреаційна діяльність привертає значно меншу увагу дослідників, особливо це стосується неорганізованої і побутової рекреації. Цільова настанова нашого дослідження полягає у комплексному суспільно-географічному дослідженні рекреаційно-туристичної діяльності регіону, у якій поєднанні всі види і форми рекреації і туризму, і такий підхід потребує відповідної методологічної та методичної розробки.

2. В характеристиках рекреаційного потенціалу території спостерігається тенденція нарощування комплексності та інтегрованості таких

оцінок: від оцінок окремих природних рекреаційних ресурсів (В. Руденко) до природно-географічних і соціально-економічних (О. Бейдик) і до врахування рекреаційної інфраструктури, соціально-економічної ситуації (Н. Лейпер, О. Любіцева). Відповідно базовим напрямом для оцінки рекреаційного потенціалу регіону у нашому дослідженні прийнята концепція дестинацій.

3. Рекреаційно-туристичну діяльність регіону ми розглядаємо як рекреаційний міжгалузевий господарський комплекс. Такий підхід повною мірою представляє всі предметні напрями рекреації та туристичної діяльності. Туризм можна розглядати як галузь економіки регіону, що охоплює туристів, туристичні ресурси (дестинації), інфраструктуру, виробництво туристичних продуктів та товарів, обслуговування туристів, туристичний маркетинг і менеджмент. Для представлення рекреації як окремого виду економічної діяльності до цього переліку ми додаємо організовану рекреацію з її ресурсами, інфраструктурою, виробництвом рекреаційних послуг і товарів, профільними маркетингом і менеджментом.

4. Поряд з організованою рекреацією та туризмом у регіоні значного поширення набув *неорганізований (самодіяльний) відпочинок населення*. У його складі використання так званого «*вторинного житла*» – дач та орендованого для відпочинку житла. Значним залишається потік *неорганізованих відпочиваючих*, кількість яких протягом літніх місяців може значно перевищувати частку організованих. Цей вид відпочинку (чи туризму) ще не має відповідної сфери управління та обслуговування. У багатьох випадках з ним пов'язане надмірне рекреаційне навантаження на морське узбережжя та пляжі, їх інтенсивне забруднення та деградація. Разом з тим ця галузь рекреаційного господарства, як свідчить досвід інших країн, може бути і потрібною, і прибутковою.

5. Одеська область знаходиться серед регіонів-лідерів України за рекреаційним потенціалом. Головною особливістю території Одеської області є її приморське положення, широкий «вихід» до моря і положення на європейських і світових водних шляхах (вагомий чинник міжнародного туризму). Одещина має високий рекреаційно-ресурсний потенціал, зокрема, теплий клімат, морські пляжі, лікувальні грязі, джерела мінеральних вод, ропу лиманів та озер, унікальні природні комплекси, мальовничі краєвиди, мисливські та рибальські угіддя, акваторії лиманів, озер, моря, придатні для водного спорту та оздоровлення. Поєднання всіх цих факторів створює умови, надзвичайно сприятливі для організації відпочинку і розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

6. Розроблені методологічні принципи дослідження територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіону:

- врахування накопиченого та сучасного досвіду;
- використання концепції територіальної організації суспільства як теоретико-методологічної основи суспільно-географічного дослідження рекреаційно-туристичної діяльності;

- функціональна систематика рекреаційно-туристичної діяльності повинна стати критерієм територіальної організації рекреаційного господарства регіону;

- таксони та об'єкти територіальної організації необхідно виділяти за комплексом ознак, головними серед яких повинні бути рекреаційні функції;

- комплексність полягає в пропорційному, збалансованому, узгодженому освоєнні максимально всіх складових рекреаційного потенціалу рекреації і туризму в регіоні;

- таксономія: таксони нижчих рівнів аналізуємо за їх місцем і роллю у формуванні регіонального рекреаційного міжгалузевого комплексу.

7. Для Одеського регіону розроблена наступна систематика таксонів і об'єктів територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності:

- на макрорегіональному рівні виділені 4 рекреаційні зони: Лісостепова, Центральнo-Степова, Приморська, Приміська;

- на мезорегіональному рівні виділені мезорегіональні територіальні рекреаційні системи – курортно-рекреаційні райони (співставно з традиційними «курортними районами»);

- на мікрорегіональному рівні представлені мікрорегіональні територіальні рекреаційні системи: курортні міста; екскурсійні міста, центри історико-культурної спадщини; природні рекреаційні осередки природно заповідного фонду;

- на локальному регіональному рівні виокремлені локальні об'єкти рекреаційно-туристичної діяльності: осередки неорганізованої рекреації (ставок, річка, ліс); природні об'єкти, туристичні об'єкти. Розроблені комплексні географічні характеристики (дестинації) рекреаційних зон Одещини. Характеризовані і проблеми подальшого розвитку рекреаційно-туристичної діяльності регіону та відповідні рекомендації.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Топчієв О. Г. Географічні складові предметної області рекреаційно-туристичної діяльності / О. Г. Топчієв, В. В. Яворська, **О. І. Ніколаєва** // Вісник Одеського національного університету. – 2016. – Серія: Географічні та геологічні науки. – Том 21. – Вип. 2.– С. 171-181 (0,5 д.а. *Особистий внесок автора - 0,3 д. а. – проаналізовано рекреаційно-туристичну діяльність як міжгалузевий комплекс*).

2. Топчієв О. Г. Рекреаційно-туристична діяльність як складова регіональних господарських комплексів: концептуально-понятійний огляд / О. Г. Топчієв, В. В. Яворська, **О. І. Ніколаєва** // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Серія: Географічні науки. – Вип.5. – С. 128-134 (0,8 д.а. *Особистий внесок автора - 0,3 д. а. – розроблено та обґрунтовано схему міжгалузевого рекреаційного комплексу*).

3. **Ніколаєва О. І.** Форми територіальної організації рекреаційного господарства регіону / **О. І. Ніколаєва** // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2017. – Серія: Географічні науки. – Вип.7. – С. 215-220 (0,9 д.а.).

4. Yavorska V. Features of the territorial planning of the sea coastal zone / V. Yavorska, A. Shashero, K. Kolomiyets, **О. Nikolayeva** // Часопис соціально-економічної географії: міжрег. зб. наук. праць. – Харків, 2017. – Вип. 23 (2). – С. 14-18 (0,9 д.а. *Особистий внесок автора - 0,3 д. а. – проаналізовано територіальну-рекреаційну систему господарського комплексу регіону*).

Публікації в іноземних періодичних виданнях та виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз:

5. **Ніколаєва О. І.** Форми територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності у регіоні / **О. І. Ніколаєва** // Journal of Education, Health and Sport. – 2015.– Vol 5, №3. – P. 373-380 (Index Copernicus) (0,7 д.а.)

6. **Ніколаєва О. І.** Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси Одеського регіону / **О. І. Ніколаєва** // Journal of Education, Health and Sport. – 2016.– Vol. 6, №11. – P. 917-927 (**Index Copernicus**) (0,9 д.а.).

7. Яворська В. В. Методологічні засади і принципи систематики територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіону / В. В. Яворська, **О. І. Ніколаєва** // Journal of Education, Health and Sport. – 2017. – Vol. 7, №7. – P. 1150-1164 (**Index Copernicus**) (0,7 д.а. *Особистий внесок автора - 0,5 д. а. - надана характеристика територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіону*).

8. Sych V. The development of tourism in the zone of influence of international transport corridors in the Ukrainian Black Sea region / V. Sych, **О. Nikolayeva** // Scientific Letters of Academic Society of Michal Balusansky. - Košice, 2016. – Vol. 4, No. 6. – P. 153-155 (0,4 д.а. *Особистий внесок автора - 0,2 д. а. - проаналізовано особливості облаштування мережі міжнародних транспортних коридорів об'єктами туристичної інфраструктури*).

Публікації в інших виданнях, матеріали наукових конференцій:

9. Яворська В. В. Загальні тенденції використання туристично-рекреаційного потенціалу Одещини / В. В. Яворська, **О. І. Ніколаєва**, О. І. Лабунська // Дунайські наукові читання: Європейський вимір і регіональний контекст: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (15-17 жовтня 2015.). – Т.1. – Ізмаїл, 2015. – С. 124-126 (0,5 д.а. *Особистий внесок автора - 0,3 д. а. – охарактеризовано основні види рекреаційно-туристичних ресурсів*).

10. Яворська В. В. Основні положення нового адміністративно-територіального устрою України / В. В. Яворська, **О. І. Ніколаєва**,

С. О Шулевський // Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25- річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (21-23 травня 2015 р.). – Тернопіль, 2015. – С. 183-186 (0,7 д.а. *Особистий внесок автора - 0,4 д. а. – представлені основні положення, необхідні для формування нового адміністративно-територіального устрою України*).

11. Яворська В. В. Аналіз структурно-вікових деформацій населення: регіональний аспект / В. В. Яворська, **О. І. Ніколаєва**, С. О. Шулевський // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Серія: Географічні науки. – Вип. 2. – С. 37- 45 (0,5 д.а. *Особистий внесок автора - 0,3 д. а. - надана характеристика урбаністичної структури населення*).

12. **Ніколаєва О. І.** Передумови та особливості формування регіональної екологічної мережі Українського Причорномор'я / **О. І. Ніколаєва** // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: збірник наукових праць за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції (8-9 жовтня 2015 р.) / за ред. І.О. Пилипенка, Д. С. Мальчикової. – Херсон, 2015. – С. 295-297 (0,8 д.а.)

13. **Ніколаєва О. І.** Концептуально-потенційні складові рекреаційно-туристичної діяльності / **О. І. Ніколаєва** // Від географії до географічного українознавства: еволюція освітньо-наукових ідей та пошуків (до 140-річчя започаткування географії у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича: матеріали Міжнародної наукової конференції (11-13 жовтня 2016 р.). – Чернівці, 2016. – С. 145-147 (0,6 д.а.).

14. Яворська В. Формування предметної області рекреаційно-туристичної діяльності / Вікторія Яворська, **Олена Ніколаєва**, Ніна Нефедова, Антоніна Шашеро, Віктор Хомутов // матеріали XII З'їзду українського географічного товариства (17-21 травня 2016 р.). – Вінниця, 2016. – С. 100-106 (0,5 д.а. *Особистий внесок автора - 0,2 д. а. – визначені напрями розвитку туризму*).

15. Яворська В. В. Концептуально-потенційні складові (предметної області) рекреаційно-туристичної діяльності / В. В. Яворська, **О. І. Ніколаєва** // Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (31 жовтня 2016 р.) / відп. ред. Л. В. Транченко. – Умань, 2016. – С.165-167 (0,7 д.а. *Особистий внесок автора - 0,5 д. а. – розглянуті географічні засади рекреаційно-туристичної діяльності*).

16. **Ніколаєва О. І.** Методологічні принципи розроблення територіальної організації рекреаційного господарства регіон / **О. І. Ніколаєва** // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (5 -6 жовтня 2017 р.) / за заг. ред. І. Пилипенка, Д. Мальчикової. – Херсон, 2017. – С. 177-179 (0,9 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Ніколаєва О. І. **Рекреаційний господарський комплекс Одеського регіону.** – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2018.

В дисертаційному дослідженні обґрунтуванні методологічні принципи дослідження рекреаційного господарства регіону як рекреаційного міжгалузевого комплексу; охарактеризовано його функціонально-організаційну структуру, головні напрями суспільно-географічних досліджень.

Розроблені принципи і методи оцінки рекреаційного потенціалу регіону на засадах концепції географічних дестинацій. Обґрунтована методична схема комплексної та інтегрованої оцінки рекреаційного потенціалу регіону, яка об'єднує всі ресурсні складові рекреаційного господарства – природні умови і ресурси, суспільно-історичні туристичні ресурси, соціально-економічну ситуацію, наявну мережу рекреаційної інфраструктури та підприємств туристичної індустрії

Розроблена методична схема дослідження територіальної організації рекреаційного господарства регіону. Обґрунтована таксономію складових територіальної організації рекреаційної діяльності, яка повною мірою охоплює всі різновиди відпочинку і туризму і зберігає переваги концепції географічних дестинацій щодо характеристики усіх форм територіальної організації рекреаційного господарства.

Ключові слова: *рекреаційна діяльність, туристична діяльність, дестинація, рекреаційно-ресурсний потенціал, територіальна організація, міжгалузевий рекреаційний комплекс.*

АННОТАЦИЯ

Николаева Е. И. **Рекреационный хозяйственный комплекс Одесского региона.** – Квалификационная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 11.00.02 – экономическая и социальная география. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2018.

В диссертационном исследовании обоснованы методологические принципы исследования рекреационного хозяйства региона как рекреационного межотраслевого комплекса; охарактеризованы его функционально-организационная структура, главные направления общественно-географических исследований.

Разработаны принципы и методы оценки рекреационного потенциала региона на основе концепции географических дестинаций. Обоснована методическая схема комплексной и интегрированной оценки рекреационного потенциала региона, которая объединяет все ресурсные составляющие рекреационного хозяйства – природные условия и ресурсы, общественно-

исторические туристические ресурсы, социально-экономическую ситуацию, существующую сеть рекреационной инфраструктуры и предприятий туристической индустрии.

Разработана методическая схема исследования территориальной организации рекреационного хозяйства региона. Обоснована таксономия составляющих территориальной организации рекреационной деятельности, в полной мере охватывает все разновидности отдыха и туризма и сохраняет преимущества концепции географических дестинаций относительно характеристики всех форм территориальной организации рекреационного хозяйства.

Ключевые слова: *рекреационная деятельность, туристическая деятельность, дестинации, рекреационно-ресурсный потенциал, территориальная организация, межотраслевой рекреационный комплекс.*

ABSTRACT

Nikolaeva O. I. **Recreational economic complex of the Odessa region.** – Qualification work on rights of the manuscript.

The thesis for the degree of candidate of geographical sciences, specialty 11.00.02 – Economic and Social Geography. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2018.

The scientific and methodological foundations of the socio-geographical research of the recreational economy of the region are revealed, including the conceptual-terminological apparatus of the study, which reveals the definitions of «recreation», «detention», «recreational potential», «recreational and tourist resources», reveals the properties, functions and structure of the recreational economic complex of the region, the methods and methods of research are outlined.

Presented recreational activity as a recreational inter-branch complex; characterizes its functional and organizational structure, main directions of social and geographical research.

Principles and methods of estimation of recreational potential of the region are developed on the basis of the concept of geographic destinations; the substantiated methodical scheme of the integrated and integrated assessment of the recreational potential of the region, which combines all the resource components of the recreational economy – natural conditions and resources, socio-historical tourist resources, socio-economic situation, the existing network of recreational infrastructure and enterprises of the tourism industry.

The work substantiates the representation of recreational activity as a recreational inter-branch complex; characterizes its functional and organizational structure, main directions of social and geographical research.

The methodical scheme of research of the territorial organization of recreational economy of the region is developed; justified the taxonomy of the constituent parts of the territorial organization of recreational activities, which fully covers all types of

recreation and tourism, and preserves the benefits of the concept of geographical discoveries as to the integrated assessment of all objects of the recreational facilities.

It is elucidated and characterized that in estimating the recreational potential of the territory there is a tendency to increase the complexity and integrity of such assessments: natural-geographical, and historical-cultural, and socio-economic, and the sphere of services in general. From estimates of individual natural varieties (V. Rudenko) to natural-geographical, and socio-economic assessments O. Beidick, and taking into account the recreational infrastructure, and socio-economic situation (N. Leiper, O. Lyubitseva), respectively, the base direction for assessing the recreational potential of the region in our study accepted the concept of the destination.

Keywords: *recreational activity, tourist activity, destination, recreational-resource potential, territorial organization, inter-branch recreation complex.*

Підписано до друку 26.06.2018 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times ET. Умов.-друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Замов. № 0626/9-18.

Надруковано з готового оригінал-макета у друкарні ФОП В. В. Петров
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис № 24800000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79в, к. 137, тел. (057) 78-17-137.
e-mail:bookfabrik@mail.ua